

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA
FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TÜRKOLOJİ

DERGİSİ

VII. CİLT

1.SAYI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ, ANKARA- 1977

EDİRNELİ NAZMÎ'NİN PEND-İ ATTÂR ÇEVİRİSİ

PROP. DR. HASİBE MAZIOĞLU

XVI. yüzyılda yapılan manzum Pend-Nâme-i Attâr çevirilerinden birisi de Edirneli Nazmî'ye aittir¹. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde bulunan Nazmî'nin çevirisi şimdilik elde bulunan tek yazma nüshadır². Elimizdeki bu tek yazma nüsha Nazmî'nin çeviriyi yaptığı tarihten bir sene sonra H. 968/1560 tarihinde istinsah edilmiş olması bakımından da değerlidir. İnce bir ta'lik kırmacı ile yazılmış olup 98 varaktır. 47a yaprağa kadar harekelenmiştir.

Nazmî, çevirisini Kanûni Sultan Süleyman devrinde H. 967/M. 1599 da Halep'te tamamladığını şu beyitlerde söylemektedir:

Oldı pes dokuz yüz altmış yidi tâ
Hicret-i ser-hayl-i cem'-i enbiyâ

Şehr-i şa'bânuñ onıncı günü hem
Yevmü'l-isneyn idi bir ferhunde dem

Nazm ile irdi temâma bu kitâb
Okıyanlar olalar pend-iktisâb

Hem Haleb şehrinde irdi âhire
Geldi bâtın âleminden zâhire

Şeh Süleymânuñ zamânında temâm
Oldı hayr ile karîn-i ihtimâm

Ehl-i islâm olana kim dâyima
Lâzım oldur şâh-ı İslâm'a du'â

1 Pend-Name-i Attâr'm başka çevirileri şu yazılarımızda bulunmaktadır: Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildirileri, 1976; VIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri, 1976.

2 Dil ve Tarih-Coğrafya Kütüphanesi yazmaları, Muzaffer Ozak K. I/1061.

İdelüm şimdi du'â ol Şâh'a kim
Ola dâyim hurrem u ferhunde-dem

İtdi Hak ma'mûr çün dünyâsını
Eyleye ma'mûr hem uhrâsını

Devlet-i dâreyne ma'mûr ola
Dâyim a'dâ üzre hem mansûr ola

Ola her anda mu'ini Zü'l-celâl
Ola devlet birle dâyim ber-kemâl

Sen mu'in ol aña dâyim yâ Mu'in
Adlin artur yâ İlâhe'l-âlemîn

Hem re'âyâ vü sipâhın cümleten
Sakla her âfâtdan yâ Zü'l-minen

Nazmi eserine doğrudan doğruya Attâr'ın Pend-Nâme metninin çevirisi ile başlar:

Hamd-i bi-had aña kim vâhiddür ol
Her zaman mevcûddur vâciddür ol

Eyledi ihsân ol îmân Âdem'e
Âdem ile viridi revnak âleme

Kudretiyle Âdem'e ol viridi rûh
Andan oldı bî-keran feth-i fütûh

Viridi evvel Nûh'a Tûfan'dan necât
Kıldı çok dem muktedâ-yı kâyinât

Bâda emr itdi pes ol emr ile bâd
Eyledi yek-ser helâk-i kavm-i Âd

Hem Halîl'e lutfın izhâr eyledi
Aña ânî nârı gül-zâr eyledi

Bundan sonraki beyitle eserin son beyitinde şair iki yerde adını vermektedir:

Dahi bu Nazmî güneh-kâr u esîm
K'eylemişdür zenb ü isyânı delîm

Yâ Afüvv eyler ümîd-i afv o hem
Rahmetüñden ye's kılmaz lâ-cerem

Ne kadar pür cürm ise yâ Rabbenâ
Cürmini bağışla lutfuñdan aña

Mâ-hasal bu nazmdan maksûd-ı tâm
Nazmî miskîne du'âdur ve's-selâm

v. 91b

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere Attâr'ın eseri beyit beyit tercüme edilmemiştir. Pend-Nâme'deki beyitler aynen çevrildikten sonra beytin anlamı bir ya da birkaç beyitle genişletilmiştir. Örneğin baştaki tevhid kısmı Attâr'ın eserinde 25 beyit olduğu halde Nazmi'nin çevrisinde 58 beyittir. Bundan sonra gelen na't-i Resûl kısmı farsça metinde 9 beyittir. Bu dokuz beytin içerisinde Hz. Muhammed'den başka Ebûbekir, Ömer, Osman Ali ile amcaları Hamza ve Abbas da öğülmüştür. Nazmi'nin çevirisinde ise sadece Hz. Muhammed'in medhi 42 beyittir. Dört halife ayrı ayrı başlıklar altında uzun uzun medhedilir. Ayrıca Hasan ile Hüseyin de ayrı bir başlık altında öğülmektedir ki Attâr'ın eserinde Hasan ile Hüseyinin medhi yoktur¹.

Bundan sonra çeviride "Sebeb-i Nazm-ı Kitâb" kısmı vardır. Nazmi burada çeviriyi niçin yaptığını şöyle anlatır:

Eyledikten sonra Hakk'a hamd-i tâm
Hem Resûline salât ile selâm

Bu kitâbuñ girelim tavsîfine
N'oldı bâ'is diyelim tasnîfine

Bunuñ itmiş nüshasını evvelâ
Şeyh Attâr ol güzîn-i evliyâ

Aña virmiş Pend-Nâme diyü nâm
Tâ ki bir hoş pend alalar andan enâm

¹ Attâr'ın Pend-Nâme'sinin metni için 1280 tarihli İstanbul baskısı ile S. de Sacy, Pend-Nameh ou de Livre de Conseils Ferid-eddin Attar, Paris, 1819 baskısı kullanılmıştır.

Fârisî olmağın ammâ ol kitâb
Alamaz fehminden ümmîler nısâb

Fehmi mahsûs olur anuñ her zamân
Fârisî bilenlere ancak hemân

Pes murâd idindim anı ben fakîr
Kim ola andan kim olursa habîr

Dür gibi her söz ki ol nazm içre var
Fehm idüb yek-ser idine gûş-vâr

Hûb fehm idüb olalar behre-mend
Okuyub bir hoş alalar nush u pend

Gördüm el-kıssa gereklü pendler
Tercüme itdim pes anı ser-be-ser

Dür-i nazmında o pür dür dercüme
katdım anı dahı k'itdim tercüme¹

Nazmi bu son beyitte tercümesine kendi incilerinden de kattığını söyleyerek yukarıda açıklandığı üzere beyitlerin anlamlarını genişletmek suretiyle Attâr'ın eserine kendi şiirlerini de katmış olduğuna işaret etmiştir.

Nazmi Farsça bilmiyenlerin Pend-Nâme'yi okuyarak yararlanmaları için bu çeviriyi yaptığını söyler. Nazmi başkalarının bir nice kitap ve destan yazdığını, kiminin Hüsrev ü Şîrîn, kiminin Leylî vü Mecnûn, kiminin Vâmık u Azrâ dediğini, bunlara benzer nice kitaplar yazıldığını, bunların hepsinde de güzel inciler ortaya konduğunu anlatır. Ama bu kitapların tümü kuru efsanedir. Bunların hepsinde dünya ahvali pek çoktur, fakat ahirete yarar bir söz, bir nasihat yoktur. İçlerinde dine yarar bir söz, bir nasihat bulunmaz. Böylece Nazmi, halka yararlı olmak arzusuyla içten tutulduğunu söylediği Attâr'ın sözlerini Türkçeye çevirerek adının hayırla anılmasını istemiştir:

Ben dahı oldum hemin pey-rev aña
Tâ ki adum halk hayr ile aña

¹ Metnin yazılışında elyazmasındaki harekeli kısımların harekesine uyulmuştur.

Pend-Nâme dimeğe idib heves
Eyledim ruhundan istimdâd pes

Andan aldı feyz nice kâl ü kıl
Feyzi anuñ oldu gün gibi delil

Nâr-ı şevk anuñla bulub işti'âl
Eyledim pes kıl ü kâle iştiğâl

Destime alub kitâbet hâmesin
Şeyhüñ itdim terceme Pend-Nâme'sin

İrdi Pend-Nâme temâma ber-murâd
Dilerem kim ola Şeyhüñ rûhı şâd
.....

Okıyanlardan hemin oldur ricâ
İdeler biz bende için bir du'â

v. 13b-14a

Sebeb-i "Nazm-ı Kitâb"dan sonra "Der Özr-i Günâh" başlığı altında Nazmi ömrünü heva ve heves içerisinde geçirdiğini, nefsine uyararak büyük suçlar işlediğini ve pek günahkâr bir kul olduğunu açık açık anlatır. Öyle ki ırza dokunarak kana beraber suç işlediğini bile itiraf eder. Tanrıya suçlarını bağışlaması için yalvarır. "Tanrının rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz" âyetine² güvenerek ona sığınır. Tanrının rahîm, kerîm, latîf, mu'în, vedûd... sıfatlarını sayarak bağışlanmasını diler. 76 beyit olan bu uzun özür dileme kısmı da (v. 11a) tamamen teliftir. Oysa Attâr'ın Tanrıdan özür dilediği kısım sadece 12 beyittir.

Bundan sonra Attâr'ın eserindeki "Nefs-i Emmâreyi Kınama" bahsinden başlayarak nasihatlerin çevirisine geçilir. Yukarıda da belirtildiği gibi Attâr'ın beyitleri aynen tercüme edildikten sonra her beyitin anlamı ilâve beyitlerle genişletilmiştir. Böylece Nazmi'nin çevirisi üç bin beyiti bulmuştur. Attâr'ın Pend-Nâme'sinin tamamı ise 900 beyitten biraz fazladır³. Nazmi eserinin üç bin beyit olduğunu çevirisinin sonunda belirtmiştir:

1 Kelimelerin yazılışında yazmadaki hareketlere uyulmuştur.

2 Zümer Suresi, 53. ayet.

3 Attâr'ın Pend-Nâme'sinin beyit sayısı yazmalarda az çok değişik olup 900 beyit civarındadır. S. de Sacy'nin 1819 Paris baskısı 853, 1280 İstanbul baskısı 900, Milli Eğ. Bak. Klasipler serisinde çıkan Pend-Nâme çevirisi 910 beyittir.

Dere olan bu düre-i nazm içre temâm
Râst üç bin dürdür olmuş pür nizâm

Mâ-hasal bu nazmdan maksûd-ı tâm
Nazmi miskîne du'âdur ve's-selâm

Eserin telifinden bir sene sonra yazılmış olan elimizdeki bu tek yazma nüshada da beyit sayısı üç bindir. Görülüyor ki bu nüsha beyit sayısı bakımından da eksiksiz tam bir metindir.

Pend-i Attâr'ı çeviren şair Nazmi'nin Edirneli Nazmi olup olmadığı sorusuna gelince: Sehi, Lâtifi, Aşık Çelebi, Kınalı-zade Hasan Çelebi tezkirelerinde Nazmi adında yalnız bir şair vardır ki bundan Lâtifi Edirneli Nazmi Mehmed Çelebi, Ahdi Edirneli Nazmi Beg, Kınalı-zade Edirneli Nazmi diye açıklayıcı ifadelerle bahsederler. Sehi ile Aşık Çelebi ise sadece Nazmi başlığını kullanırlar. Tezkirelerde Kanuni devrinde yaşamış ikinci bir Nazmi bulunmadığına göre Pend-i Attâr çeviricisi Nazmi ile Mecmu'atü'n-Nezâir sahibi Edirneli Nazmi'nin aynı şahıs olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Edirneli Nazmi'nin devrinde pek tanınmış bir şair olmadığı tezkirelerde yazılıdır. Ahdi onun şiirlerinin "makbûl-i hâs u âm olub şöhret-i tâm bulmaduğu"nı, Kınalı-zade Hasan Çelebi "şi'rinde ol denlü hâlet olmayub nazmi mazhar-ı lutf u melâhat olmamış" olduğunu yazarlar. Prof. Fuat Köprülü tezkirelerin bu ifadelerini ve şairin Divanını göz önüne alarak onun için: "Kırk beş, elli bin beyitlik bir divan tertibine, sanayi'-i edebiyenin hepsine misaller göstermeğe kalktığı cihetle en mübtezel mazmunları, en umumi mefhumları, en bayağı nasihatları yüzlerce, binlerce defa tekrar etmeğe mecbur kalmıştır. Bu itibarla Nazmi'yi o devrin dördüncü beşinci derecede şairlerinden addetmek zaruretindeyiz."² diyerek şairin Mecmu'atü'n-Nezâir'inin ve Türki-i basitle yazılmış şiirlerinin önemi üzerinde durur. Merhum Köprülü'nün Şairin Divanı ile ilgili kanaatine bir ölçüde katılmakla birlikte Pend-Nâme çevirisinden onun dördüncü beşinci derecede bir şair olmadığını söyleyebiliriz. Divanındaki yalnız gazellerinin 7777 sayısı bulması¹ basit umumi mazmunları tekrarlamasına neden olmuştur. Ne var ki Pend-Nâme çevirisinden verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere Nazmi kolay yazan ve şiir tekniğini iyi bilen bir şairdir. Kaldı ki çevirisinin telif kısımları olan tevhid, na't, te'lif-i nazm-

1 Fuat Köprülü, Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri, İstanbul, 1928, s. 67.

2 Nazmi Divanı, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No. 920 (H. 963 de müellif tarafından yazılmıştır.)

kitâb, der özr-i günâh, hâtîme bölümlerinde samimi ve içten yazmayı başarmıştır. Divanındaki şiirlerinin çoğu değersiz tekrarlar olmakla beraber az da olsa içten, güzel beyitleri de vardır. Büyük şairlerimizin bile divanlarındaki bütün şiirleri güzel değildir. Divan düzenleyebilmek için her harften kafiyeli gazeller ve bütün nazım şekilleriyle şiirler yazma arzusu divan şairlerinin değersiz doldurma şiir yazmalarına yol açmıştır. Şiir tekniğini ve farsçayı çok iyi bilmesi Nazmî'ye kolaylıkla şiir yazma yeteneğini kazandırmıştır. Her ne kadar kolay şiir yazabileme iyi şair olmayı gerektirmezse de Nazmî Pend-Nâme çevirisinin telif ve tercüme kısımlarında gösterdiği ustalıklı, kolay ve içten söyleyişi ile ikinci derecede bir şairin başarısına ulaşmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Elimizdeki Pend-Nâme çevirisi şairin ölüm tarihi bakımından da yeni bir vesikadır. Yavuz Sultan Selimin bütün savaşlarına katılmış, Kanunî'nin bir çok seferlerinde bulunmuş olan Nazmî'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. Fuat Köprülü Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri'nde Riyazî'nin, Kaf-zâde Fâizî'nin ve Ahmed Bâdî'nin verdikleri H. 955 ölüm tarihinin yanlışlığını ortaya koymuş, Şairin Divanındaki tarih kıtalarına göre H. 962'den sonra ölmüş olduğunu ileri sürmüştü¹. Hammer ile Gibb verdikleri H. 966 ölüm tarihinin dayandığı vesikayı bildirmediklerinden Nazmî'nin H. 962'den sonra ne kadar yaşamış olduğu hususunda bilgimiz yoktu. Nazmî Pend-Nâme'yi H. 967 de çevirdiğine göre Hammer ile Gibb'in verdikleri H. 966 tarihinin de yanlış olduğu kesinlikle anlaşılmış ve şairin H. 967/M. 1559 dan sonra öldüğü ortaya çıkmış bulunmaktadır. Böylece Pend-Nâme çevirisi Nazmî'nin ölüm tarihi hususunda bilinenleri değiştirmiş olması bakımından da yeni bir vesika sayılır.